İBRÂHİM NEHÂ'Î (radıyallahü anh)

Tâbiîn'in en büyük fıkıh ve hadîs âlimlerinden. Fıkıh ilminin ve Irak mektebi'nin (re'y ehlinin) kurucularındandır. İsmi İbrâhîm bin Yezîd bin Esved bin Amr bin Rebîa bin Harise bin Sa'd bin Mâlik bin en-Nehaî olup, künyesi Ebû İmrân'dır. Kendisi Kûfeli olduğu halde, aslen Yemen'deki Nehâ' kabilesine mensûb bulunduğundan Nehaî diye, meşhûr olmuştur. Doğum târihi bilinmemektedir. Kûfe'de yaşamış olup 96 (m. 715) senesinde vefât etmiştir. Şöhretten kaçınır, devlet adamlarının meclislerinde pek oturmazdı. Bir dostu: "İbrâhîm Nehâ'î'nin yanından çıktığımızda bize; "Eğer birisi beni sorarsa nerede olduğunu bilmiyorum deyiniz. Çünkü siz buradan çıktıktan sonra benim (evin) neresinde olduğumu bilmezsiniz" diye tembih ettiğini bildirmektedir. Sevmediği bir insan kendisini aradığı zaman hizmetçisine tembih eder. "Onu mescidde arayınız" dedirtirdi. İbrâhîm Nehaî Eshâb-ı kiramdan Hazreti Âişe ve Saîd-i Hudrî (radıyallahü anh) ve başkaları ile görüşmüştür. Fakat onun ekseri rivâyetleri Tâbiîndendir. Bazı rivâyetlerde ise Hazreti Aişe ile görüştüğü sabit olmadığı bildirilmiştir. İbrâhîm Nehâ'î, Hâliyet-ül-Esved, Abdurrahmân İbni Yezîd, Mesruk, Alkâme, Ebî Ma'mur Hemmam bin Haris, Kâdî Şüreyh, Sehm bin Müncâb ve daha bir çok âlimden ilim ve hadîs öğrenmiştir. A'meş, Hammâd bin Süleymân, Mansur, İbn-i Avn Zeyd-il-Yânî, Mugîre bin Müksim-is-Sâbî ve âlimlerden bir cemâat de İbrâhîm Nehâ'î'den rivâyette bulunmuşlardır. Kûfe ehlinin müftîsi idi.

Hadîs-i şerîflerin senedlerindeki râvilerinden çok, metin ve ma'nâsına bakar bu yönden ele alırdı. A'meş onun hakkında "İbrâhîm Nehâ'î hadîs-i şerîf sarrafı idi" demiştir. Hadîs-i şerîfi dinler, tedkikini yapar ona göre bazısını kabûl, bazısını red ederdi. Hadîs rivâyetinde irsal yapardı (bazı râvileri atlardı!). Fakat bu irsali Hazreti Peygamberden yapmaya çekinirdi Hazreti Peygamber şöyle buyurdu yerine, filân sahâbî şöyle buyurdu demeği tercih ederdi. Ona: "Ey Ebî İmrân (İbrâhîm) sana Hazreti Peygamber'den (aleyhisselâm) hadîs-i şerîf ulaşmadı mı? Onları bize nakletsen" dediler. "Evet ulaştı. Fakat Hazreti Ömer buyurdu ki, Abdullah İbn-i Abbas, Alkame dedi ki: demek bana daha sevimli daha kolay ve daha hafif gelir (Ya'nî Resûlullah'dan, (aleyhisselâm) söylemediği bir şeyi söylemiş gibi rivâyet etmekten ve "Benden işitmediği bir şeyi işitmiş gibi söyleyen Cehennemdeki yerine hazırlasın." hadîs-i şerîfindeki tehditten korkarım) buyurdu. Fıkhı rivâyetlerden öğrenir, rivâyetleri rey ve akılla anlar yani ictihâd ederdi. Bu itibarla Irak'ta Rey (mektebini) kuran ve bu fıkhı tesis eden fakîh İbrâhîm Nehaî'dir.

Rey yolu, kıyas yoludur. Bir işin nasıl yapılacağı Kur'ân-ı kerîm'de ve hadîs-i şeriflerde açıkça bildirilmemiş ise, buna benzeyen başka bir işin nasıl yapıldığı aranır, bulunur, bu işte onun gibi yapılır, işte bu usûle "Rey yolu" denilmiştir. İbrâhîm Nehâ'î sorulmadıkça konuşmaz, fetvâ istenmedikçe her hangi bir şeyin hükmünü beyan etmezdi. Faraziyeler (Şöyle olsaydı, böyle olsaydı nasıl olurdu gibi) şeyler üzerinde durmazdı. Çok az konuşurdu. Hatta bazen ikindiden akşama kadar hiç konuşmadığı günler olurdu. Buyurdu ki: "Susmağı pek çok severim. Eğer kolayını bulsam hiç konuşmazdım" Yaptığı bütün iyilikleri gizler, şöhretten dâima kaçınırdı. Herkesin göreceği yerde, câmilerde sütun arkasında ibâdet etmez, hatta oturmazdı bile. Buyurdu ki: "Din ve dünyâ işlerinde parmak ile gösterilmek, meşhûr olmak, zarar olarak insana yeter. Bu zarardan ancak Allahü teâlâ'nın muhafaza ettiği kimseler kurtulur" Bizim, hayâtlarına kavuştuğumuz insanlar herhangi bir toplantıda iyiliklerini anlatanı hoş görmezlerdi" Kâdı olmamak için Haccâc zamanında bir müddet gizlenmiştir. İbrâhîm Nehâ'î tamamen bir fıkıh muhitinde yetişmiştir. Ailesi ve çevresi hep büyük fıkıh âlimleri ile doludur. Dayısı Alkame bin Kays büyük fakîhtir. Dayısının oğulları Esved ve Abdurrahmân da fakîhtirler.

Vefâtında Şa'bî şöyle dedi: "İnsanların en fâkihini mezara koydunuz." "Hasan-ı Basrî'den de mi?" diye soruldu. "Evet, Hasan-ı Basrî'den daha fakîhtir. O, Basra ehlinin, Kûfe ehlinin, Şam ehlinin ve Hicaz ehlinin en fakîhidir."

Abdül Melik bin Ebî Süleymân "Sa'îd bin Cübeyr, içimizde İbrâhîm Nehâ'î varken niçin bana fetvâ soruyorsunuz? diyerek İbrâhîm Nehâ'î'nin ilimdeki yüksek derecesini beyan ettiğini" duyduğunu bildirmektedir.

Bazı rivâyetlerde Hazreti Âişe (radıyallahü anh) ile görüşmediği, bazı rivâyetlerde, görüştüğünü fakat hadîs dinlemediğini, bazı rivâyetlerde ise o zaman küçük yaşta olduğu bildirilmiş ise de doğru olan Hazreti Âişe ile görüştüğüdür. A'meş: "İbrâhîm'in kendi fikri ile bir şey söylediğini işitmedim" demiştir. Buyurdu ki: "Hevâ sahipleri ile (nefsin arzuları peşinde koşanlar ile) asla beraber, olmayınız, yanlarında oturmayınız" Talebelerinden Ebû Hamza kendisine "Sen benim imamımsın, ben de sana tâbi' olan bir kimseyim. Hevâyı bana öğret" deyince İbrâhîm "Hevâyı (nefsin arzularını) terk et. Çünkü Allahü teâlâ hevâda hardal tanesi kadar hayır yaratmamıştır. İş budur..." diye cevap verdi.

Buyurdu ki: "Yabancılardan kendinizi koruyunuz" "Hastaya durumu sorulduğunda, hâlini önce hayırla, hamd ve şükürle söyleyip sonra derdini anlatırsa, halinden şikâyet etmiş sayılmaz. O, hastalığa sabır edenlerdendir, şikâyet edenlerden değildir."

"Bir kula Allah yolunda çekeceği eziyetlere karşı, kendisine verilen, ecir ve mükâfatlar içinde imândan sonra sabırdan daha kıymetlisi verilmemiştir."

"Bir âlim veya başka bir kimse, insanların teveccühünü, sevgisini kazanmak için bir kelime bile söylese bu bir kelime onu Cehenneme kadar götürebilir. Konuşmasının başından sonuna kadar niyyeti bu olarak konuşanın halini düşününüz. Söylediğiniz her sözü Allah rızası için söyleyiniz, Allah rızası için olmayınca da söylemeyiniz"

İbrâhim Neha'î namaz kılarken kendinden geçerdi. Namazdan sonra çok şiddetli hasta gibi bir saat kadar dururdu. Çok Kur'ân-ı kerîm okur ve bu durumda kendinden geçerdi. Bir gün birisi yanına gelmek istedi. Hemen Kur'ân-ı kerîmi kapadı ve bu kimse benim her zaman Kur'ân-ı kerîm okuduğumu görmesin" buyurdular. Herkes ile hoş geçinir ve çok tevâzu sahibi idi. Günah işleyen hiç bir kimseyi aşağı görmezdi. "Günah işleyince arkadaşın ile arayı açma, ondan uzaklaşma. O bu gün günah işlemişse yarın günahına tövbe eder." buyururlardı. Herkesin ayıblarını örter idi. "Âlimin hatasını yaymayın, teşhir etmeyin. Çünkü âlim işlediği zelleyi hemen terkedebilir." buyururdu. Her işinde ihlâslı olup; doğru yoldan ayrılmaz ve dünya için, makam mevki için asla birşey söylemezdi. Dünyaya kıymet vermez ve şüpheli şeylerden sakınırdı. "İnsanları iki şey mahveder. Birisi fazla mal toplamak, diğeri de çok konuşmaktır" buyurmuşlardır. Kendisine sordular "Doğru olan tüccâr mı yoksa yalnız ibadetle meşgûl olup çok ibâdet eden mi makbûldür?" Cevâbında "Doğru tüccâr daha makbûldür. Çünkü o ölçerken, tartarken, alırken, verirken hep şeytan ile mücâdele halindedir." buyurdu. Ehl-i bid'at ile mücadele edip, onların i'tikâdda ve ibadetdeki bid'atlarına çok güzel cevaplar vermiş, dîni İslâm'a hizmet etmiştir. İmâm-ı A'zam'ın (radıyallahü anh) hocası Hammâd'ın hocasıdır. Bir defasında mürcîe fırkasından bahs açıldı; "Allaha yemîn ederim ki yahûdîlerden ve hıristiyanlardan çok bunlara buğz ederim" buyurmuştur. Abdullah İbn-i Hâkimin rivâyetinde, İbrâhîm Nehaî'nin yanında Hazreti Ali ve Hazreti Osman'dan bahs geçti. Oradakilerden birisi Hazreti Ali'nin Hazreti Osman'dan üstün olduğunu söyleyince "Bu senin fikrin, sen bizim yanımızda oturma" buyurdu ve bu rafizî itikadlı kimseyi yanından uzaklaştırdı. Bir defasında "Hazreti Osman'a kötü bir şey söylemektense, gökten düşüp parçalanmağı daha çok isterim" buyurmuştur. Ebî Hemzat-il A'vaz: Kûfe'de bid'at ehli kimselerin konuşmaları çoğalınca İbrâhîm Nehâ'î hazretlerine geldim. "Ey Ebâ İmrân (İbrâhîm) Kûfe'de yayılan bidatları görmüyor musunuz?" dedim. Bir âh çekti ve "Bid'at çıkaranlar yeni bir din çıkarmak istiyorlar. Bunların çıkardıkları din, ne Allahü teâlâ'nın kitabı Kur'ân-ı kerîmde ne de Resûlullah'ın (aleyhisselâm) sünnetinde vardır. Ortaya çıkardıkları bozuk ve bâtıl dine hak din, hak yol derler. Ehl-i sünnet yoluna ise bâtıl yol derler. Muhakkak ki bunlar Muhammed'in (aleyhisselâm) dinini terk etmişlerdir. Bu ehl-i bid'at ile arkadaşlık etmeyiniz. Kendinizi onların zararından koruyunuz" buyurdu demiştir. Buyurdu ki: "İnsan sabahladığı zaman; "Ey herşeyi işiten ve bilen rabbim kovulmuş olan şeytanın şerrinden sen beni muhafaza et" diye on defa söylerse akşam oluncaya kadar Allahü teâlâ onu şeytânın şerrinden muhafaza eder. Gece söylerse Allahü teâlâ onu sabah oluncaya kadar şeytanın şerrinden muhafaza eder."

Devlet adamlarından birisini kendisine âit olmayan bir ekin tarlasından geçerken gördü ve "Yol üzerinde eşkiyalık yaparak müslümanlara zulm yapmak, dinde bid'at, çıkararak Allahü teâlâ'ya giden yol üzerinde zulm yapmak yanında hafif kalır." buyurdu.

Hanefî mezhebinde dînî hükümler Eshâb-ı kiramdan Abdullah İbni Mes'ûd'dan (radıyallahü anh) başlıyan yol ile meydana çıkarılmıştır. Yani, mezhebin reîsi olan İmâm-ı A'zâm Ebû Hanîfe, (radıyallahü anh) fıkh ilmini Hammâd'dan, Hammâd da İbrâhîm Nehâ'î'den, bu da Alkama'dan, Alkama da Abdullah bin Mes'ûd'dan, bu da Resûl-i Ekrem'den "sallalahü aleyhi ve sellem" almıştır.

İbni Âbidîn birinci cildin otuzbeşinci sahîfesinde buyuruyor ki, (Fıkh bilgisi, ekmek gibi, herkese lâzımdır. Bu bilginin tohumunu eken, Abdullah İbni Mes’ûd (radıyallahü anh) olup, Eshâb-ı kiramın yükseklerinden ve en âlimlerinden idi. Bunun talebesi Alkama bu tohumu sulayarak, ekin hâline getirmiş ve bunun talebesinden olan İbrâhîm Nehâ’î, bu ekini biçmiş, yani bu bilgileri bir araya toplamışdır. Hammâd-ı Kûfî, bunu harman yapmış ve bunun talebesi olan İmâm-ı A’zâm Ebû Hanîfe öğütmüş, yani bu bilgileri kısımlara ayırmışdır. Ebû Yûsuf, hamur yapmış ve İmâm-ı Muhammed pişirmişdir. Böylece hazırlanan lokmaları, insanlar yemekdedir. Yani, bu bilgileri öğrenip dünyâ ve âhiret se’âdetine kavuşmakdadırlar. İmâm-ı Muhammed, pişirdiği bu lokmaları dokuzyüzdoksandokuz kısım bilgi grubu hâlinde talebesine bildirmişdir. Altı kitabından, sagîr (yani küçük) dediğinde İmâm-ı Ebû Yûsuf vasıtası ile öğrendiklerini, kebir dediği kitablarda yalnız İmâm-ı A’zamdan işittiklerini bildirmiştir.)

İmâm-ı Rabbânî hazretleri “Bir vakı’a esnasında, hânefî mezhebi âlimlerinin rûhları teşrîf ettiler. Ebû Hanîfe hazretleri, büyük talebesi ve hocaları geldiler, İbrâhîm Nehâ’î de aralarında idi. Kendimi onların nûrlarına gömülmüş buldum.” buyurarak İbrâhîm Nehâî’nin hem ilim hem de ma’rifet, evliyâlık bakımından büyük bir zât olduğunu beyan etmişlerdir.

İbrâhîm Nehâ’î, Alkame’den, O da, Abdullah İbni Mes’ûddan rivâyette, Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Benim dünyâ ile alâkam, süvarinin yaz gününde hayvan ile birlikte bir ağacın altında biraz istirahat edip, oradan ayrılması gibidir.”

Bekâra sûresinin 224. âyetinin tefsîri sorulduğunda: “Allahü teâlâ; Bir kimse sıla-i rahm ya’nî akrabayı ziyâret yapmayacağına, onlara iyilik yapmayacağına ve dargın olan iki kişiyi barıştırmayacağına yemîn ederse, bu yemîni o kişiyi bu işlerden alıkoymasın, bu iyi işleri yapsın ve yemîn ettiği için de keffaretini versin.” buyuruyor diye cevap verdi.

Namazda secdeye giderken dizleri ellerden evvel yere koymayı, secde-i sehvi namazda selâmdan sonra yapılacağını bildiren imamlardandır. Kadının, zevci, mahremi olmaksızın yolculuğa çıkmasının caiz olmadığını bildirmiştir.

İbrâhîm Nehâ’î hazretleri hadîste, bilhassa fıkhta büyük âlim ve müctehiddir. O fıkhını hem Hazreti Ali hem de Abdullah bin Mes’ûd (radıyallahü anh), hem de Hazreti Ömer’den almıştır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Vefeyât-ül-a’yân, cild-1, sh. 25

2) Tabakât-ı İbn-i Sa’d cild-6, sh. 270

3) Tehzîb-üt-tehzîb cild-1, sh. 177

4) Hilyet-ül-Evliyâ cild-1, sh. 80

5) El-A’lâm cild-1, sh. 80

6) Miftâh-üs-Se’âde cild-2, sh. 20, 22, 200

7) Kâmûs-ul-a’lâm cild-1, sh. 584

8) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 1021

9) Tehzîb-ül-esmâ ve vel-lugâ cild-1, sh. 104

10) Fâideli Bilgiler sh. 16